

„Mes nekenkiame aplinkai“: gynybiniai humanitarinių mokslų režimai administraciniame akademijos diskurse

Aldis Gedutis

Klaipėdos universiteto Socialinių pokyčių studijų centras
Centre for the Studies of Social Change at Klaipėda University
aldis.gedutis@ku.lt

Santrauka. Pastarąjį dešimtmetį globaliu mastu konstatuojama humanitarinių mokslų krizė. Kai būklė krizinė, humanitarinės savigynos režimas gerokai svarbesnis ir ryškesnis, ypač palyginti su institucinės taikos ir gerovės laikais. Skirtingai nuo kolegų iš anglosaksiškojo pasaulio, tarp Lietuvos humanitarų krizinė retorika nėra itin populiarė, todėl galima klausti, kaip jie artikuluoja savo disciplinų poreikį bei naudą. Straipsnyje pristatomi dominuojantys gynybiniai režimai ir argumentai, rekonstruoti iš 2017–2018 m. vykusių keturių eksperimentinių diskusijų su Lietuvos universitetų mokslininkais apie humanitarinių mokslų reikšmę. Straipsnio tikslas – šių argumentacijų analizė bei sugretinimas su globaliais humanitarinių mokslų vertę grindžiančiais argumentais.

Pagrindiniai žodžiai: humanitarinių mokslų krizė, humanitarinių mokslų reikšmė, humanitarinių mokslų nauda, gamtos mokslai, administracinė kontrolė, vertė, kūrybiškumas.

“We Don’t Harm the Environment”: Defensive Regimes of the Humanities in the Administrative Discourse of Academia

Abstract. For the last decade, the humanities are globally pronounced as stranded in a crisis or at least touched by it. In the times of crisis the apologetic discourse is more important and visible than in the times of relative peace and prosperity. Comparing to the Anglo-Saxon humanities, the rhetoric of crisis is not very popular among the representatives of Lithuanian humanities. The article reconstructs the main arguments and defensive regimes used by scholars during experimental discussions on the value of the humanities in Lithuania. The empirical data consists of four discussions (conducted in 2017–2018). The aim of the article is to analyse this argumentation and to compare it to the global discourse on the value of the humanities.

Keywords: crisis of the humanities, value of the humanities, utility of the humanities, natural sciences, administrative control, value, creativity.

Received: 09/12/2019. **Accepted:** 21/03/2020.

Copyright © 2019 Aldis Gedutis. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Po 2008 m. pasaulio ekonominės krizės globaliu mastu konstatuojama humanitarinių mokslų krizė (Nussbaum 2010; Jay 2014; Spencer 2014; Larabee 2018; Sörlin 2018; Ahlburg 2019; Kirtiklis ir Gedutis 2020). Krizė reiškia, kad humanitariniai mokslai paskelbiami nenaudingais ir tampa lengviausia optimizavimo bei taupymo auka (Belfiore and Upchurch 2013; Schneider 2018). Krizinė būklė reikalauja aktyvuoti savignyos režimą, t. y. rodyti, kodėl kritikai yra ne teisūs ir ko pasaulis netektų, jei staiga humanitariniai mokslai išnyktų. Humanitarinių mokslų vertės pagrindimas neatsiranda institucinės taikos ir gerovės metu. Kol kas nors nepaskelbia, kad humanitarinius mokslus ištiko krizė, arba kol patys humanitarai nepastebi, kad jiems primetama krizė, pagrįsti šių mokslų vertę faktiškai nesiimama. Humanitariniams mokslams išgyvenant pakilimą ar *status quo*, savignyos diskursas pereina į (dogmatinio) snaudulio režimą.

Tarp Lietuvos humanitarų, palyginti su kolegomis iš kitų šalių, krizinė retorika nėra itin populiari, todėl akademinis smalsumas skatina užklupti juos nepasiruošusius ir klausti apie jų disciplinų poreikį bei naudą. Straipsnis parengtas analizuojant duomenis, surinktus projekto „Humanitarinių mokslų reikšmė: globalūs argumentai ir lituanistinė specifika“¹ viešinio seminarų metu. Projekto vadovas Kęstas Kirtiklis ir šių eilučių autorius (toliau vadinami *pranešėjais* arba *eksperimentatoriais*) atliko nedidelės apimties eksperimentą. 2017–2018 m. keturių Klaipėdos, Vytauto Didžiojo ir Vilniaus universitetuose vykusių seminarų metu eksperimentatoriai, iš anksto nederinę susitikimo eigos su seminarų dalyviais, paprašė jų raštu atsakyti į tokį klausimą ir atlikti užduotį: *ar humanitariniai mokslai yra reikšmingi? Pateikite 1–3 argumentus už (prieš) humanitarinių mokslų vertę bei naudą*. 86 dalyviai ekspromtu užrašė savo atsakymus į klausimą. Straipsnio tikslas – šių argumentacijų analizė, klasifikavimas bei sugretinimas su globaliais humanitarinių mokslų vertę grindžiančiais argumentais.

Eksperimento kontekstas: projekto viešinio seminarai

Svarbi vykdomų mokslo projektų dalis – viešinio renginiai, kurių metu suinteresuotai auditorijai pristatomi projekto metu gauti rezultatai. Kokybiškas viešinio seminaras yra tas, kuris tenkina bent tris kriterijus: 1) pristatomi rezultatai įdomūs klausytojams ir jie sužino kažką naujo; 2) klausytojai ne tik pasyviai išklauso pranešėjus, bet ir aktyviai įsitraukia į diskusiją; 3) pranešėjai gauna naujos medžiagos ar duomenų, kurie praplečia arba pagilina tolesnius tyrimus, galbūt pasiūlo naujas teorines ar empirines prieigas. Galimi ir kiti kokybiško seminaro bruožai, tačiau šie trys yra bene svarbiausi. Jų nebuvimas reiškia nesėkmę. Vienas iš iššūkių planuojant tokius renginius – rasti suinteresuotą ir komunikabilią auditoriją. Čia svarbi vieta, laikas ir informavimo kanalai.

¹ Straipsnis parengtas projekte „Humanitarinių mokslų reikšmė: globalūs argumentai ir lituanistinė specifika“ (LIP-081/2016/LSS-250000-1131) atliktų tyrimų pagrindu. Projektas vykdytas pagal Lietuvos mokslo tarybos Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą.

Renginiai ir jų vietos

Seminarai, kurių metu surinkti humanitarų pasisakymai apie savo disciplinų vertę, vyko 2017–2018 m. Klaipėdos universitete (KU) (du kartus), Vytauto Didžiojo universitete (VDU) ir Vilniaus universitete (VU). Universitetai pasirinkti dėl didžiausios suinteresuotos auditorijos, visų pirma humanitarų, koncentracijos ir nesudėtingų informavimo būdų. Informaciniai pranešimai skelbti universitetų tinklalapiuose, platinti socialinėse platformose (FB), taip pat, KU atveju, išsiųsti į universiteto darbuotojų el. paštus. Į keturis renginius pritraukta 90–100 žmonių.

Seminarų pavadinimai

Dalyviai į renginius buvo „viliojami“ tuo tikslu sukurtais pavadinimais, kurie, viena vertus, turėjo atspindėti seminarų turinį, kita vertus – atlikti „masalo“, padedančio sudominti ir „suvilioti“ „patikliusius“ arba išprovokuoti „nepatikliusius“, vaidmenį: „Nuvarytų humanitarų giesmės: neatremiamo argumento paieškos“ (KU, 2017-03-13); „Humanitarinių mokslų reikšmė: *argumentum ad ventum*“ (VDU, 2018-10-19); „Humanitarinių mokslų savigny: neatremiamo argumento paieškos“ (VU, 2018-11-23), „Humanitariniai mokslai: neapibrėžta vertė ir jokio poveikio?“ (KU, 2018-12-14).

Lūkesčiai ir netikėtumas

Pranešėjai išnaudojo savo kaip seminaro šeiminkų galios pozicijas: dalyvių atsakinėjimas buvo pusiau priverstinio pobūdžio, t. y. kiekvienas auditorijoje esantis asmuo gaudavo tuščią popieriaus lapą, o ekrane matydavo klausimą ir užduotį:

- *Ar humanitariniai mokslai yra reikšmingi?*
- *Pateikite 1–3 argumentus už (prieš) humanitarinių mokslų vertę bei naudą.*

Atsakyti reikėjo dar iki seminaro pradžios, suprask, *sine ira et studio*. Akivaizdu, kad ši priverstinio atsakinėjimo procedūra buvo netikėta – seminarų dalyviai retai verčiami „dirbti“. Dažniausias lūkestis – išgirsti ir, prireikus, žodžiu išsakyti savo poziciją. Jei, aišku, to norisi. Dėl to šią užduotį seminarų dalyviams galima pavadinti eksperimentu. Mat taip buvo bandoma išstumti dalyvius iš komforto zonos ir priversti „atidirbti“ už dalyvavimą. Visgi 86 seminarų dalyviai ekspromtu užrašė savo atsakymus į klausimus.

Dalyviai

Dauguma seminarų dalyvių – humanitarai, išskyrus tris VU gamtamokslininkus ir bent keturis KU socialinių mokslų atstovus. Auditorijose dominavo doktorantai ir daktarai, pirmosios ir antrosios pakopos studentų mažuma. Lyčių santykis daugmaž subalansuotas (įvertinta iš akies), galbūt su nedidele moterų persvara.

Anonimiškumas (1)

Visi atsakymai anonimiški. Anonimiškumas svarbus todėl, kad neautorizuoti atsakymai turėtų atspindėti atsakinėjančiųjų idėjų autentiškumą bei tikrąsias pažiūras, o ne tas, kurios yra mandagios, oficialios ar išmoktos savo ceche „dėl šventos ramybės“. Be to, anonimiškas atsakinėjimas į kolegų klausimus seminaro metu vyksta sąlyginai saugioje aplinkoje, kur atsakymai, kad ir kokie jie būtų, nebus naudojami prieš atsakančiuosius, kaip galėtų nutikti ataskaitų teikimo ar institucinio bei individualaus vertinimo metu.

Kolektyvinė HM (pa)sąmonė

Gauti atsakymai interpretuoti ne kaip išsamūs ir (ar) detalūs svarstymai duota tema. Veikiau juos reikėtų traktuoti kaip galimų pozicijų sąvadą, kuris jokia būdu nėra nei vienintelis įmanomas, nei tiksliai reprezentuojantis trijų universitetų ar juolab visų Lietuvos humanitarų poziciją. Atsižvelgiant į užduoties netikėtumą bei atsakymų greitį, taip turėjo išryškėti „paviršiuje įsitvirtinę“ argumentai, kurie savigynos sumetimais pirmiausia išleidžiami apyvarton ir, matyt, vertinami kaip efektyviausi gynybiniai įrankiai. Visą šį nedidelį eksperimentą galima būtų prilyginti pradinei „smegenų šturmo“ fazei, kurios rezultatus apibendriname šiame straipsnyje.

Neužbaigtumas

Pusiau prievartiniu būdu išgauti ekspromtiniai atsakymai taip pat gali turėti trūkumų ar kelti interpretacinių problemų. Turint omeny atsakymams skirtą trumpą laiką tarpą, dalis svarbių atsakymų, ypač tokių, kurie reikalauja refleksijos, galėjo „dingti“. Kita vertus, pirmi į galvą atėję atsakymai respondentams galbūt yra aktualesni ir svarbesni už kitus, kurie liko už skliaustų. Visgi atsakymų gausa, jų įvairovė ir atsikartojantys motyvai iš dalies kompensoja laiko viską išsamiai apgalvoti stygių. Galiausiai, sugretinimas su kituose (nelietuviškuose) kontekstuose pateiktais humanitarinių mokslų reikšmės argumentais (žr. Kirtiklis ir Gedutis 2020; 108–123) taip pat rodo, kad pavyko surinkti artipilnį argumentų komplektą.

Anonimiškumas (2)

Anonimiškumas neįpareigoja, todėl gali kilti pagunda rašyti bet ką – vis tiek niekas nepatikrins, ką parašei, o be to, tai nėra koks nors egzaminas, tad koks skirtumas, ką parašysi. Todėl kartais sunku atskirti rimtus atsakymus nuo ironiškų. Turint omenyje akivaizdžiai ironiškus atsakymus (pavyzdžiui, „Sliekui vargu ar iš jų yra kokia nauda ar reikšmė“), tikėtina, kad tokių galėjo būti ir daugiau. Atmetus aiškiai nerimtus atsakymus, likusius galima naudoti kaip (gana) racionalų humanitarinių mokslų pateisinimą įvairiuose kalbiniuose žaidimuose ar skirtingose komunikacinėse situacijose. Dar vienas anonimiškumo sukeltas keblumas – pagal pateiktus atsakymus neįmanoma nustatyti disciplininių priklausomybių. Taigi patikrinti skirtingų disciplinų atstovų *habitus* savitumą ar palyginti jų skirtumus nebuvo galimybės.

Kokybė vs. kiekybė

Šis nedidelio masto eksperimentas priskirtinas kokybinių tyrimų kategorijai. Juo nesiekta gauti jokių statistiškai patikimų rezultatų ir nustatyti galimas koreliacijas. Be to, trumpi atsakymai ir jų kiekis nesuteikia pakankamai duomenų kiekybinei analizei. Mus domino apologetinis humanitarų kalbinis žaidimas, jame dominuojančios prielaidos, struktūros bei dažniausiai naudojami argumentai. Atsižvelgiant į tai, kad visi atsakymai yra lakoniški, nes dėl viešinimo seminario specifikos jiems nebuvo galima skirti daugiau laiko, svarbiausius argumentus galima tik rekonstruoti remiantis jau egzistuojančiomis pozicijomis bei vidiniu žinojimu. Dėl tos pačios priežasties atskirų argumentų pagrįstumas ir jų visumos koherentiškumas netikrinami.

Humanitariniai mokslai nereikalingi?

Nors mūsų suformuluotoje užduotyje buvo nurodyta galimybė išsakyti ir kritinius argumentus, dauguma respondentų rinkosi apologijos, o ne kritikos kelią. Visgi tarp dominuojančių savignyos žanro atsakymų yra ir kritiškų svarstymų, kurie išsakomi „taip...“, „bet...“, arba „viena vertus...“, „kita vertus...“ pavidalais. Iš viso tokių teiginių galima rasti 12-oje atsakymų, kuriuos galima suskirstyti į kelias kategorijas:

1. „Humanitariniai mokslai reikšmingi, nes ... , tačiau yra manančių, kad ...“
2. „Humanitariniai mokslai problemiški todėl, kad ... , visgi trūkumus atperka šios jų savybės ...“
3. „Humanitariniai mokslai nereikšmingi (be jokių išlygų), nes ...“

Vieni nusako KITŲ (verslo, gamtamokslio ir pan.) pozicijas, antri skelbia savo nuomonę.

Dažniausiai minėta verslo plačiąja prasme pozicija, kuri humanitarinių mokslų trūkumus skelbia per neigimą – jie kažko nedaro:

- „Negamina“ verslininkams reikalingų darbuotojų.
- „Nediktuoja materialių sąlygų, nekeičia, nekuria gamybos priemonių“, „nekuria pridėtinės vertės tam tikrame laiko tarpe“, taip pat „neneša greito pelno / naudos“.
- Pernelyg „atitrūkė nuo praktikos“ ir „neturi tiesioginio pritaikymo sprendžiant problemas pragmatiniame gyvenime“.
- Nėra efektyvūs, t. y. jų „kainos / laiko / kokybės santykis šūdinas“.

Kitas priekaištas akcentuoja vidines humanitarinių mokslų problemas, tokias kaip neprofesionalams nesuvokiama problematika, pernelyg siaura specializacija, uždarumas, nesuprantamumas, dirbtinumas, daugiažodžiavimas ir pan. Todėl humanitariniams mokslams (gali būti) priskiriamos šios savybės:

- „Sofizmas, dvasinė arogancija.“
- „Beletristika“, „per daug teksto“, „ilgi tekstai“.
- „Nesuprantama kalba ir stilius“, „HM linkę tapti hermetiški“.
- „Man nepatinka dirbtinė kalba, kuri turi uždara ratą suprantančių.“

Galiausiai, tik dviejuose atsakymuose humanitariniai mokslai vertinami išimtinai kritiškai ir jiems nepaliekama galimybė pateisinti savo išskirtinumą ir svarbą. Dėl subjektyvumo,

socialinės aplinkos poveikio ar arbitralumo humanitariniai mokslai neprilygsta tiksliesiems ir gamtos mokslams, todėl dabartinės humanitarikos išnykimas žmonijai neturėtų sukelti didesnių rūpesčių:

- „Beveik išnykus žmonijai ir likus tik vienam žmogui, jis iš naujo išsiaiškintų tuos pačius dalykus, susijusius su tiksliais / gamtos mokslais (materialiniai, fizikiniai, cheminiai dėsniai), o humanitarika kurtųsi nauja – humanitariniai mokslai yra didžiąja dalimi arbitralūs.“
- „Humanitariniai m. – nereikšmingi. 1. Jie tikrąja šio žodžio prasme yra ne mokslai, bet tik vizijos, paženklintos subjektyviais pastebėjimais, ir determinuoti kultūrinių, ekonom. ir polit. procesų, kurie yra kintami. Todėl ir hum. m. reikšmingumas niekaip nėra galimas nustatyti. 2. Pasaulio niekas neištiktų jeigu hum. m. iš viso neegzistuos, o visi naratyvai, su kuriais tapatinasi taip vadinamieji hum. m., ir tų naratyvų produkavimas būtų paliktas asmeninių grupių, polit. part., visuom. judėjimų ir t. t. prerogatyvai.“

Paskutiniai du atsakymai suponuoja, kad esama alternatyvų dabartiniams humanitariniams mokslams. Tai gali būti nauji humanitariniai mokslai arba įvairios grupės, partijos bei judėjimai. Tačiau tuo pat metu pripažįstama, kad humanitarinių mokslų misija ar darbotvarkė niekur nedingsta – keičiasi forma, bet ne turinys. Vadinasi, net ir humanitarinių mokslų išnykimo hipotezė netiesiogiai nurodo svarbą to, kas šiuo metu yra šių mokslų prerogatyva.

Naratyvinės įtampos ir binarinės opozicijos

Nors humanitarikos kritika buvo išsakyta tik nedidelėje atsakymų dalyje, verta atkreipti dėmesį į tai, kad humanitarinių mokslų reikšmė dažniausiai aktualizuojama turint omenyje numanomas kritikus. Humanitarų savivoka veikia nuolatinio teisinimosi režimu. Panašu, kad Lietuvos humanitarai jaučiasi lyg neformalaus Kauno himno „Žemyn upe“ autoriai ir atlikėjai, kurie žino, jog Kaunas yra Lietuvos širdis, tačiau jų įsitikinimą jaukia Vilniaus egzistavimas ir šių dviejų miestų įtampos. Matyt todėl šią dainą atliekantys kauniečiai skuba apsidrausti – „lai vilniečiai neužpyks, Kaunas – Lietuvos širdis“.

Taigi konstruojami mikronaratyvai rodo ne akivaizdžią ir savaiminę humanitarinių mokslų vertę, bet tą vertę, kurios kritikai „vilniečiai“ nepastebi ir nesuvokia. Kritikus galima suskirstyti į kelias aiškiau išreikštas ar (iš konteksto) numanomas grupes: verslininkus, vadybininkus, gamtamokslininkus, technokratus ir technofilus, piliečius, politikus, administratorius ir kt.² Todėl siekis paaiškinti humanitarinių mokslų savitumą bei reikšmę grindžiamas keletu binarinių

² Socialinių mokslų atstovai ir menininkai kaip atskiros kategorijos atsakymuose nepasirodo. Jų buvimas tik numanomas. Įprastai tiek vieni, tiek kiti suvokiami kaip humanitarų sąjungininkai, ypač kovojant su administracine kontrole ar gamtamoksline mokslėškumo samprata. Tikėtina, kad ir šio eksperimento dalyviai socialinių mokslų atstovus ir menininkus vertintų draugų ar sąjungininkų kategorijomis. Tai paaiškės kiek vėliau, išskiriant humanitarams svarbias funkcijas ir vertybes. Nors eksperimento dalyviai priešišškai nusiteikę ekonominių kriterijų bei vadybinių principų atžvilgiu, tai sietina ne tiek su konkrečiomis disciplinomis, kiek su anapus akademijos praktiškai veikiančia tikrove.

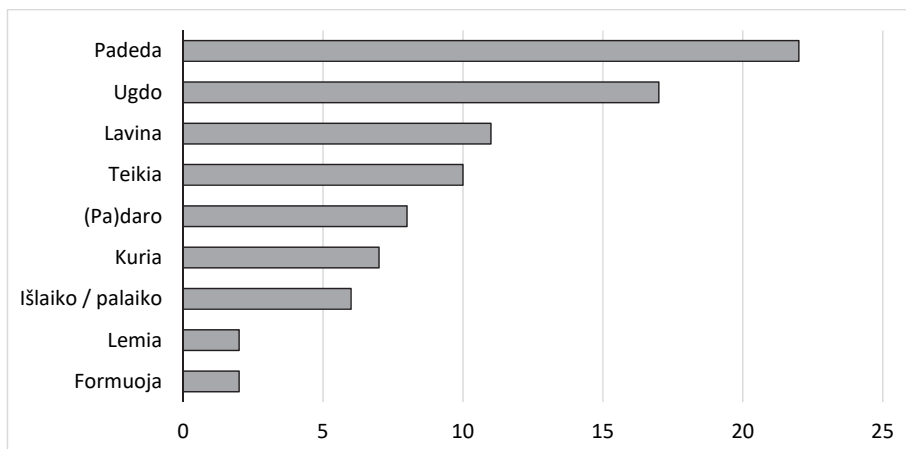
opozicijų, kuriose pozityvios reikšmės suteikiamos humanitarikai, negatyvios – jos kritikams. Įprastai humanitarinių mokslų kritikams priskiriamas požiūrio siaurumas ir realios situacijos neišmanymas. Net ir šio straipsnio pavadinime panaudota citata „Mes nekenkiame aplinkai“ konstruojama tuo pačiu principu, kuris padalija mokslininkus į aplinkai nekenkiančius MUS ir aplinką žalojančius JUOS. Taigi numanoma diskusija apie humanitarinių mokslų reikšmę skleidžiasi tarp šių binarinių opozicijų:

- Praeitis *versus* dabartis / ateitis: istorijos bei praeities neišmanymas nulemia klaidas dabartyje, todėl bet kokia ateities prognozė ar adekvatus dabartinių problemų sprendimas negalimi be humanitarinių mokslų žinių.
- Humanizmas *versus* technologijos: perdėta orientacija į technologijas bei technologinį racionalumą išduoda humanistines vertybes, kurių bene vieninteliai akademiniai gynėjai priklauso humanitarų cechui.
- Humanitarika *versus* gamtamokslis: taip, gamtos mokslai yra griežti, tikslūs, dėl to efektyvūs, tačiau tik netikslios humanitarinės žinios gali suprasti bei paaiškinti žmogiškąją būtį ir egzistenciją.
- Vertybės *versus* valdymas: perdėtas visa ko reguliavimas, (vadybinė) kontrolė bei sąnaudų ir naudos analizė nepaiso (bendra)žmogiškų vertybių, sudaiktina ir suprekina žmogiškąsias būtybes, todėl humanitarinis požiūris tampa itin svarbi rezistencijos forma.
- Prasmė *versus* pinigai: finansinio argumento prioritetas nepaiso to, kad žmonės visgi yra ir prasmės ieškančios ir (ar) siekiančios būtybės, kurioms vien ekonominės gerovės nepakanka.
- Investicijos į humanitarinius mokslus *versus* investicijos į kalėjimus: humanitariniai mokslai kainuoja pigiau nei kalėjimai, nes jie moko etikos ir moralės, taip pat ugdo empatiją bei kitus gebėjimus, padedančius sulaikyti piliečius nuo nusikaltimų darymo.
- Greitis *versus* lėtumas: nors humanitariniai mokslai (galbūt) nespėja kartu su šiuolaikiniu pasauliu, lėtos žinios ilgalaikėje perspektyvoje ne mažiau svarbios, juolab jų poveikis gali išryškėti tik praėjus kuriam laikui.

Apologetiniai humanitarų kalbiniai žaidimai

Humanitarinių mokslų vertė nusakoma nurodant tuos kalbinius žaidimus, kuriuose išskiriamos svarbiausios šių disciplinų funkcijos. Šių funkcijų neatlieka arba negali atlikti kitos disciplinos ir veiklos sritys. Pačios savaime šios funkcijos nėra išskirtinės, tačiau susietos su vienaskaitiniais bei daugiskaitiniais galininko linksnio daiktavardžiais jos įgauna savo unikalumą bei išskirtinumą. Taigi humanitariniai mokslai atlieka šias funkcijas (abėcėlės tvarka): formuoja, išlaiko (palaiko), kuria, lavina, lemia, (pa)darą, padeda, teikia ir ugdo.

Akivaizdu, kad nurodytos humanitarinių mokslų funkcijos pačios savaime nėra išskirtinės. Formuoti, kurti, ugdyti, padėti ir t. t. gali ir kitų sričių mokslai bei menai. Šiame kontekste

1 pav. Svarbiausios humanitarinių mokslų atliekamos funkcijos (dažniausiai naudotų veiksmožių skaičius)

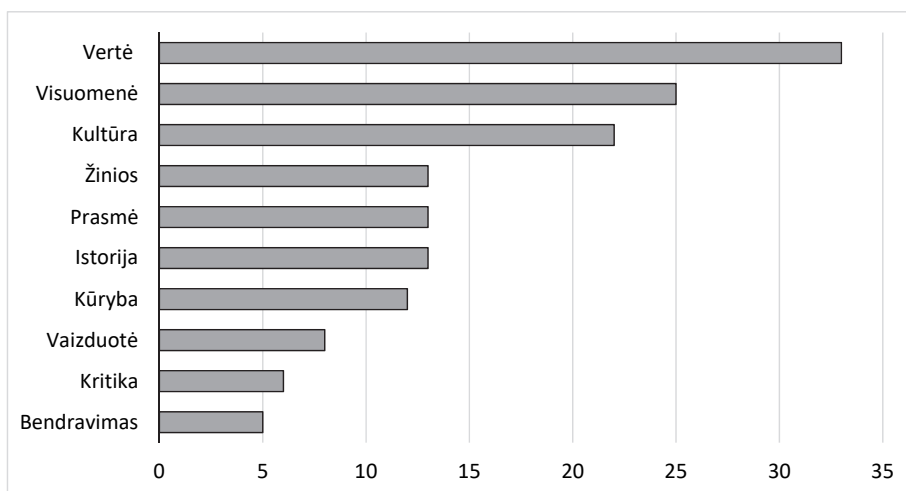
unikalu yra tai, į ką tos funkcijos nukreiptos – kas ugdoma, kas formuojama, kam padeda, ką lavina ir t. t. Būtent po funkcijų pasirodantys raktažodžiai išryškina humanitarinių mokslų lauko specifiką ir dalykus, kurių negali atlikti pirmiau minėti kritikai ir oponentai. Kaip matyti iš 1 lentelės, humanitariniai mokslai arba skatina individualius, socialinius bei bendražmogiškus gebėjimus, arba didina tą pridėtinę vertę, kuri negali būti redukuota vien į ekonominius ar administracinius kriterijus.

Iš 1 lentelės galima suprasti, kad humanitarinių mokslų funkcijos nukreiptos į tam tikrus objektus, kuriuos sąlyginai galima pavadinti raktažodžiais. Iš jų dažniausiai minimi yra šie (abėcėlės tvarka): bendravimas, istorija, kultūra, kūryba, kritika, prasmė, vaizduotė, vertė, visuomenė ir žinios. (Jų minėjimo dažnis parodytas 2 pav.)

Prisiminus humanitarinės apologijos konstravimą binarinės opozicijos būdu (MES ir JIE), išryškėja prasminis humanitarinės specifikos laukas, kurį išreiškia pateikti raktažodžiai. Kitaip tariant, kitos disciplinos ar veiklos sritys negali atlikti humanitarinių mokslų funkcijų ir tinkamai pažinti vertės, kultūros, visuomenės ir t. t. bei jas įprasminti. O tai reiškia, kad humanitariniai mokslai siekia atsikovoti ir demarkuoti pakankamai plačią tematinę teritoriją: humanitariniai mokslai siekia kontroliuoti žinias apie praeitį, kūrybą ir kultūrą, jie lavina vaizduotę, komunikacinius bei kritinius gebėjimus, o visa tai suteikia tiek individualias, tiek visuomenines prasmes ir vertes. Ir, kaip rodo atsakymai į eksperimentatorių klausimus, JIE viso to negali, negeba padaryti arba dėl tinkamų įrankių stokos, arba dėl pasirinktos epistemologinės perspektyvos ribotumo.

1 lentelė. Humanitarinių mokslų atliekamos funkcijos

Humanitariniai mokslai	
Formuoja	<ul style="list-style-type: none"> • „<...> žmogaus sąmonę“ ir „žmonių sąmoningumą“ • „<...> šalies ir visų piliečių identitetą“
Išlaiko / palaiko	<ul style="list-style-type: none"> • „<...> žmoniškumo stuburą“ • „<...> žmonių bendravimo kultūrą“ • „<...> vertybes bei jas kuria“ • „<...> visuomenės stabilumą ir tapatybės formavimą“ • „<...> bendrą raštingumo lygį“
Kuria	<ul style="list-style-type: none"> • „<...> pridėtinę vertę“ • „<...> šalies ir visų piliečių identitetą“ • „<...> kultūrinę vertę“ • „<...> esmę, o ne padeda siekti rezultato“ • „<...> kultūrinę, socialinę erdvę“ • „<...>, kaupia ir klasifikuoja kultūros empiriją“
Lavina	<ul style="list-style-type: none"> • „<...> gebėjimą suprasti įvairiapusiškumą, jį priimti bei jį perteikti aplinkiniams“ • „<...> vaizduotę“ • „<...> kūrybiškumą“ • „<...> mąstymą“ • „<...> smegenų jungtis ir nervines asociacijas, kurios liktų neišlavintos be HM veiklos“
Lemia	<ul style="list-style-type: none"> • „<...> sveikus socialinius ryšius, humanistinius žmonių tarpusavio santykius“
(Pa)daro	<ul style="list-style-type: none"> • „<...> populiacijas žmonėmis, aiškiau besiskiriančiais nuo kitų gamtoje egzistuojančių rūšių“ • „<...> žmogų lankstesniu ir taip padeda kūrybiškiau susidoroti su sprendimais“ • „<...> žmogum, duoda išsilavinimą“ • „<...> sudaro sąlygas kelti neapibrėžtus klausimus“
Padeda	<ul style="list-style-type: none"> • „<...> žmogui aiškiau suprasti egzistencijos klausimus, išlikti žmogumi krizinėse situacijose, išsaugoti dvasines vertybes ir kokybiškiau bendrauti“ • „<...> mums augti ir auginti šalia esančius bei pasaulį... į progresą“ • „<...> plačiau žvelgti į pasaulį, matyti įvairius jo atspalvius, sudėtingumą“ • „<...> suprasti, kad nėra vienintelės tiesos“ • „<...> nenuobodžiauti“ • „<...> suprasti, kam visa tai, kas vyksta, tinka ir kur tai veda“ • „<...> civilizuoti taip, kad vietoje griovimo jis pradėtų kurti bendrąjį gėrį“ • „<...> ugdyti asmenybę, plėsti akiratį“ • „<...> kūrybiškiau susidoroti su sprendimais“ • „<...> atrasti alternatyvius problemų sprendimo būdus“
Teikia	<ul style="list-style-type: none"> • „<...> asmenybės pasaulėžiūrai fundamentalias pozicijas“ • „<...> orientaciją prasmės ieškojimuose ir kritinius gebėjimus būti visuomenė(je)se“ • „<...> gyvenimo tirštumą“ • „<...> integralumą kitoms sritims, sujungia jas į prasminį ryšį“ • „<...> per žmonijos istoriją sukauptą patirtį“ • „<...> vertybinius kriterijus“
Ugdo	<ul style="list-style-type: none"> • „<...> abstraktųjį mąstymą“ • „<...> asmenybę, praturtina supratimą apie mus supantį pasaulį“ • „<...> kritinį mąstymą“ • „<...> kūrybinį mąstymą, originalų problemų sprendimą“ • „<...> individualią ir socialinę savivoką“ • „<...> žmogaus pilietiškumą, moralumą, kultūringumą, pagarbą Žmogui, mandagumą“

2 pav. Dažniausiai vartojami humanitarinių mokslų vertę nusakantys raktazodžiai

Milijono vertės klausimas ir reakcija į jį

Dar viena eksperimentinių seminarų metu taikyta retorinė priemonė, kuri, kaip vėliau paaiškėjo, auditorijų suvokta kaip provokacija – klausimas apie pinigus: „Jei gautumėte 1 000 000 + 3,5 Eur savo (HM) tyrimams, kaip ir kur šiuos pinigus išleistumėte.“ Sąmoningai pasirinkta apvali simbolinė suma – milijonas, prie kurios pridėta 3,5 euro (kurie suponuoja alaus bokalo kainą populiariuose Vilniaus baruose). Taip pat klausimas pateiktas kontrasto principu, pridendant frazę „PS. Jei ką, gamtamokslininkai tikrai žino, kur išleisti...“ Kaip viena iš humanitarinių mokslų krizės priežasčių nurodomas finansavimo mažinimas, todėl uždavus „milijono vertės klausimą“ buvo tikimasi eksplikacijos, ką humanitarai galėtų ar norėtų padaryti, jei finansavimas būtų padidintas. Jei lėšų trūksta, tai ko (kokių tyrimų ar darbų) humanitarai negali sau leisti esant dabartiniam finansavimui. Kitaip tariant, netiesiogiai buvo bandoma išsiaiškinti, ar tikrai mažinamas finansavimas gali būti humanitarinių mokslų krizės priežastis.

Kad tai išties provokacija, supratome tik seminarų metu. Tikėjomės reakcijos, tačiau tai, kas nutikdavo uždavus „milijono vertės klausimą“, pranoko visus lūkesčius. Netikėta buvo tai, kad šis klausimas buvo sutinkamas itin priešiška. Skirtingai nuo gamtos ar socialinių mokslų atstovų, kurių manymu, milijonas su trupučiu – nedidelė suma, o ją panaudoti būtų galima be jokių problemų, nemaža dalis humanitarų, užuot pasidžiaugę menamais pinigais, į klausimą reagoavo tarsi į reto vulgarumo akibrokštą ar *mauvais ton*. Galima tik spėti, kodėl kalbos apie pinigus ir finansavimą taip erzina humanitarus. Tikėtina, kad lietuvių humanitarų patirtis rodo, jog piniginis diskursas niekada nebūna malonus, o lėšos naudojamos kaip kontrolės ir prievartos priemonė. Suprask, jei administracija prakalbo apie pinigus, nieko gero nelauk.

Auditorijos nepasitenkinimas buvo išreikštas šiais į eksperimentatorius nukreiptais teiginiais:

- Lėkštas požiūris.
- Iškreiptas krizės vaizdas.
- Istorinės perspektyvos stoka.
- Sunkios aukštojo mokslo būklės nepaisymas.
- Pataikavimas „vadybininkų žargonui“.
- „Tokių klausimų išvis negalima užduoti.“
- Raginimas išnaikinti Lietuvos humanitarinius mokslus ar bent jau lituanistiką.

Įdomu, kad šie dalies auditorijos išsakyti priekaištai taip pat konstruojami opoziciniu MES–JIE principu, kai MŪSŪ (humanitarinė) perspektyva interpretuojama pozityviai, o JŪ (administracinė, vadybinė, gamtamokslinė ir pan.) pozicija – negatyviai: pavyzdžiui, mūsų požiūris gilus, jų – lėkštas; mes krizę suvokiame adekvačiai, jie – iškreiptai; mes turime istorinę perspektyvą, jie – ne; mes nepataikaujame vadybininkams, jie – taip ir t. t. Taip auditorija demaskuoja eksperimentatorius ir be didesnių dvejonų priskiria juos JŪ stovyklai. Teisybės dėlei reikėtų pridurti, kad buvo ir tokių, kurie bandė „išleisti“ milijoną siūlydami rengti tarptautines konferencijas bei publikuoti prestižinius leidinius, pritraukti užsienio žvaigždžių ir pan., tačiau klausimo sukeltos aistros užgožė šios mažumos balsus.

Humanitarinių mokslų reikšmės aktualizavimas: lietuviški argumentai globaliame kontekste

Humanitarinių mokslų (pa)teisinimas yra gana paplitęs žanras tarp šių mokslų atstovų. Beje, ir globalūs, ir lokalūs argumentai už humanitarinių mokslų reikšmę formuluojami atvirai žiūrint ar slapčiomis dirščiojant į tikrus ar numanomus oponentus. Humanitariniai mokslai svarbūs, nes jie daro tai, ko dėl savo specifikos ir požiūrio ribotumo negali atlikti kitos disciplinos ar veiklos sritys. Yra pateikta daugybė argumentų, pabrėžiančių humanitarinių tyrimų vertę ir (ar) poveikį. Pastaruoju metu tarp ryškiausių apologetų galima rasti Jerome'ą Kaganą (2009), Marthą Nussbaum (2010), Helleną Small (2013), Jonathaną Bate'ą (2014), Peterį Jay'ų (2014), Poulą Holmą, Arnę Jarricką ir Dominicą Scottą (2015), Harry Collinsą ir Robertą Evansą (2017). Šių argumentų klasifikaciją ir sąvadą galima rasti knygoje *Tarp vertės ir poveikio* (Kirtiklis ir Gedutis 2020; 108–123).

O kaip eksperimente dalyvavę humanitariniai MES atrodo platesniame kontekste? Sakytume, visai gerai. Lyginant globalią ir lokalią perspektyvas (žr. 2 lentelę) galima aptikti nemažai bendrų argumentų (*Ten ir čia*). Taip pat matome, kad kai kurie argumentai būdingi vien tik mūsų tirtam lokaliame kontekstui (*Tik čia*) arba jame jų visiškai nepasitaiko (*Tik ten*).

Tikėtina, kad tokie iš pirmo žvilgsnio nišiniai anglosaksiški humanitarinių mokslų vertę aktualizuojantys argumentai, kaip antai saugumas ar šalies prestižas, galėtų būti sėkmingai išnaudoti ir Lietuvos humanitarikoje. Tarkim, priešiškų valstybių kalbų, istorijos ar kultūros išmanymas gali būti itin naudingi valstybės žvalgybai siekiant didinti saugumą. Arba garsūs iš Lietuvos kilę ar lietuvių kilmės humanitarai (Emmanuelis Levinas, Alphonso Lingis, Marija Gimbutienė ir kt.) gana efektyviai atlieka šalies ambasadorių vaidmenį.

2 lentelė. Humanitarinių mokslų reikšmė globaliame ir lokaliame diskursuose

Humanitarinių mokslų reikšmė		
Tik ten	Ten ir čia	Tik čia
<ul style="list-style-type: none"> • Ekonominė vertė ir inovacija • Laimė • Demokratijos ugdymas • Saugumas • Sveikata • Šalies prestižas 	<ul style="list-style-type: none"> • Estetinė pajauta ir pagava • Indėlis į kitas disciplinas • Išskirtinumas • Kritinis mąstymas • Kultūra, istorija ir paveldas • Kūrybiškumas • Prasmė • Socialinė nauda • Savaiminė vertė 	<ul style="list-style-type: none"> • „Amžinos“ tiesos ir esmės • Aplinkos tausojimas • Komunikacija ir bendravimas • Smegenų jungčių ir nervinių asociacijų lavinimas

Kiti argumentai padeda išryškinti lietuvišką specifiką. Pavyzdžiui, demokratijos ugdymas yra ypač svarbus vakarietišku humanitarinių mokslų sandas, o lietuviškame kontekste *demokratija* keičiama gerokai abstraktesne *visuomenės sąvoka* ir jai būtiniais socialiniais įgūdžiais, kurie taip pat nesukonkretinami. Galima pastebėti dar vieną įdomų skirtumą – anglakalbiai mėgsta konjunkciją „prasmė ir laimė“, o tirti Lietuvos kolegos sėkmingai išvengia „laimės“ segmento, palikdami vien „prasmę“. Taip tarsi patvirtindami Algio Mickūno pastebėjimą: „[d]vasingumas lietuviui vis dar yra svoris. Sunkumas. Turi būti „rimtai dvasingas“ (cit. iš Tamošiūnaitė 2010). Kokia dar laimė humanitarų pasaulyje... Matyt, dėl to *sveikata* (nei fizinė, nei dvasinė) taip pat nepatenka į vietinių humanitarų akiratį.

Galiausiai, „tik čia“ suformuluoti argumentai gali papildyti globalią bendrahumanitarinę apologiją. Galbūt ne visi (ypač reliatyvistai ir postmodernistai) pritartų humanitarikos kaip amžinų tiesų bei esmių ieškotojos ir saugotojos vaidmeniui, tačiau sunku būtų ginčytis su humanitarinių mokslų gebėjimu lavinti komunikacinius įgūdžius ar lavinti tas smegenų jungtis ir nervines asociacijas, kurių nelavina kiti mokslai. Be to, tie (JŪ) mokslai, kurie, skirtingai nuo (MŪSŪ) humanitarinių, daug prisidėjo prie aplinkos teršimo...

Išvados

Eksperimento metu surinkta medžiaga leidžia teigti, kad Lietuvos humanitarai neblogai įvaldė intelektualinės savignyos meną, kuris taikomas susidūrus su tikrais bei menamais kritikais, išnaudojant priešpriešą tarp MES ir JIE. Tiesa, praktika rodo, kad JŪ retorikos bei prioritetų MES itin nemėgsta, todėl bando žaisti pagal humanitarams priimtinas taisykles ir diskusiją kuo greičiau perkelti iš JŪ diskurso į MŪSŪ diskursą. Kolektyvinė Lietuvos humanitarų (pa)sąmonė padeda ekspromtu formuluoti humanitarinių mokslų vertę grindžiančius argumentus, kurie ne itin skiriasi nuo vakarietišku anglų kalba formuluojamų argumentų, pateiktų pripažintų autoritetų. Lietuviškame diskurse galbūt mažiau populiarūs argumentai, susiję su laime, saugumu, sveikata, demokratija, ekonomika ar inovacija. Tačiau pavieniai humanitarai įrodo, kad įmanoma surasti papildomų humanitarikos vertės bei reikšmės argumentų, kurie iki šiol nebuvo pateikti ar aktualizuoti. Bent jau ne globaliame anglakalbiame pasaulyje.

Literatūra

- Ahlburg, Dennis A. (ed.). 2019. *The Changing Face of Higher Education: Is There an International Crisis in the Humanities?* London and New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315276601>
- Bate, Jonathan (ed.). 2014. *The Public Value of Humanities*. London: Bloomsbury Academic. <https://doi.org/10.5040/9781849662451>
- Belfiore, Eleonora; Upchurch, Anna (eds.). 2013. *Humanities in the Twenty-First Century: Beyond Utility and Markets*. New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137361356>
- Collins, Harry; Evans, Robert. 2017. *Why Democracies Need Science*. Cambridge: Polity.
- Holm, Poul; Jarrick, Arne; Scott, Dominic. 2015. *Humanities World Report 2015*. New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137500281>
- Jay, Paul. 2014. *The Humanities "Crisis" and the Future of Literary Studies*. New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137398031>
- Kagan, Jerome. 2009. *The Three Cultures: Natural Sciences, Social Sciences, and the Humanities in the 21st Century*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511576638>
- Kirtiklis, Kęstas; Gedutis, Aldis. 2020. *Tarp vertės ir poveikio: apie tikrą ir tariamą humanitarinių mokslų krizę ir jos įveikos būdus*. Vilnius: Jonas ir Jokūbas.
- Larabee, Ann. 2018. „Popular Culture Studies and the Crisis in Humanities“, *The Journal of Popular Culture* 51 (5): 1089–1091. <https://doi.org/10.1111/jpcu.12729>
- Nussbaum, Martha. 2010. *Not for Profit: Why Democracy Needs Humanities*. Princeton: Princeton University Press.
- Schneider, Robert A. 2015. „Introduction“, *The American Historical Review* 120 (4): 1247–1252. <https://doi.org/10.1093/ahr/120.4.1247>
- Small, Helen. 2013. *The Value of the Humanities*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199683864.001.0001>
- Sörlin, Sverker. 2018. „Humanities of Transformation: From Crisis and Critique towards the Emerging Integrative Humanities“, *Research Evaluation* 27 (4): 287–297. <https://doi.org/10.1093/reseval/rvx030>
- Spencer, Vicki A. 2014. „Democratic Citizenship and the “Crisis in Humanities”“, *Humanities* 3 (3): 398–414. <https://doi.org/10.3390/h3030398>
- Tamošiūnaitė, Virginija. 2010. „Pokalbis su Algiu Mickūnu. Kai šokteli žuvis aukštyn“, *bernardinai.lt* (2010-04-02). Prieiga internetu: <https://www.bernardinai.lt/2010-04-02-pokalbis-su-algiu-mickunu-kai-sokteli-zuvis-aukstyn/>